

SÜNNET VE BİD'ATIN MAHİYETİNE FARKLI BİR BAKIŞ

Abdulvehhab GÖZÜN*

Yavuz KÖKTAŞ**

Öz

Birbirinin zıddı olarak sünnet ve bid'at kavramlarının mahiyetleri ve kapsam alanları geçmişte olduğu gibi bu gün de önemini korumaktadır. Şâfiî gibi bazı âlimler sünnetin alanını daralttıkları için bid'atın alanını genişletmek zorunda kalmışlardır. Ancak bu durumda tüm sünnetler övülmekle beraber tüm bid'atlar yerilemeyeceği için sünnet-bid'at zıtlığı tam olarak oluşmamaktadır. Zira bid'atı geniş kapsamlı olarak tarif edenlere göre bid'at, genel anlamda bid'at-ı hasene ve bid'at-ı seyyie diye iki kısma ayrılmaktadır. Sünnetin ise seyyiesi yoktur. Bilakis mutlak olarak hasenedir.

Şâtîbî gibi bazı âlimler ise bid'atın alanını daraltmakla beraber zıddı olan sünnetin alanını yeterince genişletmemişlerdir. Zira öncekilerin bid'at-ı hasene dedikleri bazı hususlar için sünnet kavramı yerine maslahat-ı mürsele gibi başka kavramlar kullanmışlardır. Bu şekilde onlara göre de birbirinin zıddı olan sünnet-bid'at kavramları arasında eskilerin tabiriyle vasıta denilen bir boşluk oluşmaktadır. Hâlbuki zıtlar, aralarında boşluk kabul etmezler.

Üstelik mahiyet ve kapsam olarak sünnet ve bid'attan ayrı olarak değerlendirilmesi gereken geleneği bid'atla karıştırmışlardır. Örneğin geleneğin iki kısmından biri olan sünnet-i hasene (güzel çıkır/gelenek) kapsamına giren mevlid kutlamasını bid'at olarak görmüşlerdir. Hâlbuki sünnet olarak addedilmedikçe bu tür uygulamaları Hz. Peygamber'den sonra ihdas edildiği için bid'at kategorisine sokmak doğru gözükmemektedir.

Bu çalışmada her iki grubun tanımlarındaki mezkûr eksiklikler göz önünde bulundurularak ve sünnet-bid'at-gelenek üçlüsünün arasını ayıran hassas çizgilere riayet edilerek birbirinin zıddı olan sünnet ve bid'at'ın mahiyetini doğru olarak ortaya çıkarmak gayesiyle yeni tanımlar yapılmıştır. Üstelik bu kavramları tanımlamak için keşmekeş ifadeler yerine konu ile ilgili hadisler merkeze alınarak daha basit ifadeler kullanılmıştır. Böylelikle Hz. Peygamber'in hadislerinde kullanılan sünnet ve bid'at kavramlarının mahiyeti, hem sade ve anlaşılabilir bir üslupla ifade edilmeye hem de kaynaklarından uzaklaşmadan orijinal bir şekilde ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sünnet, Bid'at, Gelenek, Hasene, Seyyie.

A DIFFERENT VIEW TO CONTENT OF SUNNAH AND BID'AH

Abstract

The content and coverage of the concepts of sunnah and bid'ah as opposed to each other are important today, as they are in the past. Some scholars like Shafi have narrowed

Atf: GÖZÜN, Abdulvehhab (2018), Sünnet Ve Bid'atın Mahiyetine Farklı Bir Bakış, *Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7 (13), ss. 163-184.

* Öğr. Gör., Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Arap Dili ve Belağatı Anabilim Dalı, (abdulvehhabgozun@gumushane.edu.tr).

** Prof. Dr., Recep Tayyip Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Temel İslami Bilimleri Bölümü Hadis Anabilim Dalı, (yavuz.koktas@erdogan.edu.tr).

the field of sunnah, but they have had to expand the field of bid'ah. However, in this case all sunnahs are praised and all bid'ahs can be placed. However, the contrast between sunnah and bid'ah is not fully established. According to these scholars, bid'ah is divided into two parts as al-bid'ah al-hasanah and al-bid'ah al-sayyiah in general meaning. Sunnah has no traveler. Along with that, it is an absolute treat.

A few scholars, such as Sahtibi, have narrowed the field of bid, but have not been able to expand the area of sunnah sufficiently. For some of the things that the previous people have called al-bid'ah al-hasanah have been using different concepts like al-maslaha al-murseleh instead of sunnah. According to them, between the concepts of sunnah and bid'ah, which are the opposite of each other, there is a gap called "means" by the old saying. However, there is no gap between the opposites. Moreover, the content and scope of the sunnah and bid'ah separately assessed tradition has distorted. For example, the Mevlit celebration, which is included in the tradition of al-sunnah al-hasanah (good tradition), has been accepted as bid'ah. However, such practices are not accepted as sunnah.

It is not right to put it in the bid'ah group because it happened after the Prophet Muhammad (sav). In this study, new definitions were made with the aim of bringing out the meaning of sunnah and bid'ah, which is the opposite, taking into account the deficiencies mentioned in the definitions of both groups. Moreover, in order to describe these concepts, instead of mixed expressions, hadiths related to the subject were taken as examples and simpler expressions were used. Thus the content of the concepts of sunnah and bid'ah used in the hadiths of the Prophet Muhammad (sav) has been tried to be expressed both in an understandable style and as an original one.

Key Words: Sunnah, Bid'ah, Tradition, Hasene, Seyyie.

Giriş

Sünnet ve bid'at kavramları İslâm tarihi boyunca aktüelliğini hiç kaybetmemiş olan birbirine zıt iki kavramdır. Bunların mahiyetlerini ortaya çıkarmak için geçmişten bugüne dek âlimler farklı tanımlarla bu kavramları tanımlamışlardır.

Bu iki kavramdan sünnet için âlimler yöneldikleri gayelere göre farklı tanımlar yapmışlardır. Usûlcüler sünnete, şer'î delilleri değerlendirme açısından önem vermişlerdir. Hadisçiler Hz. Peygamber'e nisbet edileni nakletme ile ilgilenmişlerdir. Fıkıhçılar ahkâm-ı şer'iyeyi araştırmakla ilgilenmişlerdir. Vaaz ve irşâd işiyle ilgilenenler ise hayra yönlendiren, şerden sakındıran rivayetlere yönelmişlerdir. Dolayısıyla her birine göre sünnetin tanımı farklı olmuştur. Hatta aynı grup içerisinde de zaman zaman farklılıklar oluşmuştur.

Nitekim usûlcülere göre sünnet: Hz. Peygamber'in sözleri, fiilleri ve takrîrleridir. Bazı usûlcülere göre ise; ister kitapta olsun ister Hz. Peygamber'den nakledilsin isterse böyle olmasın sahâbenin yaptığı şeylerdir. Fıkıhçılara göre sünnet: farz veya vacip olmaksızın dinde gidilen yoldur. Vaaz ve irşâd işiyle ilgilenenlere göre ise sünnetle kast edilen bid'atın zıddıdır. Kişi ister nassda bulunsun ister bulunmasın Hz. Peygamber'in ameline uygun davranırsa "Falan sünnet üzeredir." denilir. Bunun hilafına davrandığında ise "Falan bid'at üzeredir." denilir. Hadisçilerin çoğunluğuna göre ise sünnet: Hz. Peygamber'in

sözleri, fiilleri, takrîrleri, fiziksel ve ahlâkî özellikleri, siyeri, savaşları ve bi'setten önceki bazı haberleridir. Onlara göre bu anlamda sünnet ile hadis eşanlamlıdır.¹

Bu çalışmada ise bid'atın zıddı olması açısından sünnetin mahiyeti ele alınacaktır. Bid'ata göre sünnet asıl olsa bile zikredilen açıdan sünnetin mahiyetinin ortaya çıkması için öncelikle bid'atın ne anlama geldiği ortaya konulmalıdır. Zira bid'at kavramı sünnet kavramı gibi farklı ilim dallarında değişik açılardan ele alınarak tanımlanmamıştır. Bilakis bid'at için âlimler tarafından yapılan tanımları geniş kapsamlı ve dar kapsamlı tanımlar olarak iki kategoride toplamak mümkündür. Dolayısıyla bid'atın ne olduğu ortaya çıktığında zıddı olarak sünnetin de mahiyeti ortaya çıkmış olacaktır.

Konuya ilk olarak sünnet ve bid'at kelimelerinin sözlükteki anlamlarının tespitiyle başlanacaktır. Daha sonra bid'at için âlimlerin yaptığı geniş ve dar kapsamlı tanımlardan örnek olarak bazıları ele alınıp değerlendirilecektir. Her iki grubun da tanımlarındaki eksiklikler ortaya konulacak ve Hz. Peygamber'in bid'atla ilgili rivayet edilen hadislerinden yola çıkılarak bid'at için en doğru ve orijinal tanım yapılmaya çalışılacaktır. Son olarak bid'atın mahiyeti ortaya çıkınca onun zıddı olan sünnetin ne olduğuna da kısaca tanımı yapılarak değinilecektir.

1. Sözlükte Sünnet ve Bid'at

Sünnet sözlükte; diş, mızrak ucu, sûret, yüz, yaş, bileği taşı, tabiat, metot, model, tek yönden esen rüzgar, sîret, âdet, gelenek, örf, hayat tarzı ve yol gibi pek çok anlamda kullanılır.² Birçok câhiliye şâiri bu kelimeyi farklı anlamlarda kullanmıştır. Örnek olarak muhadram şâir³ Hâlid b. Züheyr el-Hüzelî (v. ?), sünnet kelimesini davranış, yol, tavır anlamında kullanarak şöyle demektedir:

فأول راض سنة من يسيرها فلا تجز عن من سنة انت سرتها

"Senin de takip ettiğin bir sünnet (davranış, tavır) sebebiyle başkasını azarlama. Bir sünnetten ilk razı olan, ona tabi olandır."⁴ Yine câhiliye şâirlerinden biri olan Mütelemmis (v.?) de şu şiirinde "sünnet" sözcüğünü benzer bir anlamda kullanmıştır:

لأورث بعدي سنة يقتدى بها وأجلو عمى ذي شبهة إن توها

¹ Bk. Ebû Zehv, Muhammed Muhammed, *el-Hadîs ve'l-muhaddisûn*, Dâru'l-fikri'l-arabî, Kahire 1378, c. I, s. 9.

² İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemâluddîn Muhammed b. Mukerrem, *Lisânu'l-arab*, Dâru sâdir, Beyrut 1414, c. XIII, s. 224-228; Cevherî, Ebû Nasr İsmail b. Hammâd el-Fârâbî, *es-Sihâh: Tâcu'l-luğa ve sihâhu'l-arabiyye*, tahk. Ahmed Abdulğafûr Attâr, Dâru'l-ilm li'l-melâyîn, Beyrut 1407/1987, c. V, s. 2139; Tâlikânî, Ebu'l-Kâsum İsmail b. Abbâd b. Abbâs, *el-Muhîr fi'l-luğa*, tahk. Muhammed Hasan Âli Yâsîn, Beyrut 1988, c. VIII, s. 249; Zebîdî, Ebu'l-Feyz Murtezâ Muhammed b. Muhammed b. Abdurrezzâk, *Tâcu'l-arûs min cevâhiri'l-kâmûs*, tahk. Ali Şeyrî, Beyrut 1994, c. XVIII, s. 298-299.

³ Hem Câhiliye dönemini hem de İslâm dönemini görmüş olan şâire muhadram şâir denilir. Bk. İbn Manzûr, *Lisân*, c. XII, s. 185.

⁴ İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim, *eş-Şî'r ve's-suarâ'*, Dâru ihyai'l-ulûm, Beyrut 1997, s. 440; Cevherî, *Sihâh*, c. V, s. 239; İbn Manzûr, *Lisân*, c. XIII, s. 225; Zebîdî, *Tâc*, c. XVIII, s. 299.

“Benden sonraya uyulacak bir sünnet (âdet) bırakayım, vehme düştüğünde şüphecinin de körlüğünü gidereyim.”⁵ Zikredilen şâirlerin ifadelerinden sünnetin alelâde değil bilinçli bir davranış olduğu, örnek olarak ortaya konulduğu ve süreklilik içerdiği sezilmektedir.

Sünnet kelimesinin kendisinden türediği “senne” fiili ise sözlükte; şekil vermek, mızrağın ucunu sivriltmek, bıçağı bilemek, parlatmak, zırha bürünmek, göz yaşlarının akması, üzerine su dökünmek, develeri güzelce gütmek, güzel ve sesli konuşmak, dişleri temizlemek, bir yola girip yürümek, yolun işlek olması, öncülük etmek, ihdas etmek, iyi yönetmek, toplum için kural koymak ve bir durumu belirlemek-açıklamak gibi birçok anlamlara gelmektedir.⁶

Senne fiilinde bulunan süreklilik anlamından hareketle bir fiilin sünnet olarak adlandırılabilmesi için, o hareketin ilk öncüsü tarafından tekrarlanması ve toplum içerisinde süreklilik kazanması gerektiği, hiçbir hareketin ne kadar orijinal olursa olsun bir defaya mahsus olarak yapılmakla sünnet adını alamayacağı anlaşılmaktadır.⁷ Ancak vâkıya bakıldığı zaman, sünnet sözcüğünde bulunan süreklilik mânasının, sünnet olarak nitelendirilen davranışın devamlılık arz etmesi gerektiğine dair anlamın, kavramlaşma sürecinde ortadan kalktığı görülmektedir. Zira Hz. Peygamber’in bir veya birkaç kez yaptığı fiiller de sünnet olarak adlandırılmıştır.

Bu verilen bilgiler ışığında İslâm öncesi Arap toplumunun zihninde sünnet kelimesinin temel anlamlarından biri de “birileri tarafından ihdâs edilip tekrarlanan ve toplum tarafından benimsenen iyi ya da kötü âdet” şeklinde olduğu, İslâm’ın bu alt yapıya kendine özel unsurları katarak, kelimeye yeni bir muhtevâ kazandırdığı ve sünnetin kavramlaştığı söylenebilir. Böylece câhiliyye âdetlerinin ve sünnetlerinin yerini Hz. Peygamber’in sünnetlerinin almasıyla sünnet kelimesi “övülmüş doğru yol” anlamında kullanılmıştır.

Bid’at ise, “dinde ve başka şeylerde daha önce benzeri bulunmayıp sonradan ortaya çıkartılan (muhtes) şey” anlamına gelir.⁸ Câhiliye şâirlerinden olan Bişr el-Esedî (v. 590) şöyle demektedir:

بضربة يستدير صاحبها أو طعنة لم تكن له بدعا

⁵ Bağdâdî, Abdulkadir b. Ömer, *Hizânetü'l-edebe ve lübbü lübbâbi lisân'il-arab*, tahk. Abdusselam Muhammed Harun, Mektebetü'l-Hancî, Kahire 1982, c. X, s. 56; Mütelemmis hakkında bk. İbn Kuteybe, *eş-Şi'r ve's-suarâ'*, s. 104.

⁶ İbn Manzûr, *Lisân*, XIII, 224-226; Cevherî, *Sihâh*, V, 2139; İbn Abbâd, *Muhît*, VIII, 249; Zebîdî, *Tâc*, XVIII, 298-299.

⁷ Görmez, Mehmet, *Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2000, s. 222.

⁸ bk. Ferâhîdî, Ebû Abdîrrahmân, Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn*, tahk. Mehdî el-Mahzûmî-İbrahim Sâmerrâî, Dâru mektebetü'l-hilâl, c. II, s. 54; Cevherî, *es-Sihâh tâcu'lluğa ve sihâhu'l-arabiyye*, c. III, s. 1183-1184; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab* c. VIII, s. 6; İbn Fâris, Ahmed b. Zekeriyâ, *Mu'cemu mekâyisi'l-luga*, tahk. Abdusselâm Muhammed Hârun, Dâru'l-fikr, Beyrut 1399/1979, c. I, s. 209; Tâlikânî, *el-Muhît fi'l-luga*, c. I, s. 430; İbnü'l-Esrî, Ebu's-saadât Meccûddîn Mübarek b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî, *en-Nihâye fi şarîbi'l-hadis ve'l-eser*, tahk. Tâhir Ahmed ez-Zâvî-Mahmud Muhammed et-Tanâhî, el-Mektebetü'l-ilmîyye, Beyrut 1399/1979, c. I, s. 107; Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, c. XI, s. 9.

Sahibinin kendisiyle döndüğü bir vuruşla veya onun için ilk ve yeni olmayan bir mızrak v.s. vuruşuyla...⁹

Bid'at kelimesinin kendisinden türediği "bede'a (بَدَعَ)" fiili, sözlükte, "icat etti, örneği olmaksızın yapıp ortaya koydu, inşa etti, başladı, yeni bir kuyu kazdı" gibi birçok anlamlara gelmektedir.¹⁰ Aynı kökten türeyen gerek fiil gerekse isim formunda başka kelimeler de vardır.¹¹

Bid'atın zıddı olan sünnet kelimesinin kendisinden türediği "senne (سَنَّ)" fiili, tıpkı "bede'a (بَدَعَ)" fiili gibi daha önce bilinmeyen, örneği olmayan bir şey ihdas etme, ilk kez yapma ve ortaya koyma¹² anlamlarına gelmektedir. Fakat "senne (سَنَّ)" fiili ile ifâde edilen ihdas amelîyesinde bir nötrlük söz konusu iken, "bede'a (بَدَعَ)" fiili ile ifâde edilen ihdas amelîyesinin genellikle negatif bir anlam taşıdığını, "mübtedi' (مُبْتَدِع)" kelimesinin örfte ekseriyetle olumsuz anlamda kullanılmasından¹³ anlaşılmaktadır.

Bid'at kelimesinin terim anlamının yanında sözlük anlamına da değinen Şatıbî, bu kelimenin sözlük anlamını şu şekilde özetlemiştir: "Daha önce benzeri olmayan bir işi uygulamak için mutlak olarak ortaya koymaya "ibtidâ", herhangi bir çeşit üzerine ortaya koymaya ise bid'at denilir.¹⁴ Yine bu şekilde ortaya çıkartılan işin kendisi de bid'at olarak isimlendirilir. Bu mânadan yola çıkılarak dinde delili olmayan bir amele bid'at ismi verilmiştir. Bu mânada kullanılışı sözlükteki kullanımından daha özeldir."¹⁵

Bid'at kelimesinin kökü ve türevleriyle ilgili olarak verilen birtakım etimolojik bilgilere göre; gerek "bede'a" kökü gerekse onun türevleri olan kelimeler, *mevcut olan durumun dışında olma, ilk olarak ortaya çıkarma ve icat etme* gibi anlamlara gelmektedir. Bu türevlerde kavramlaşmaya doğru bir gidiş söz konusudur.

Câhiliye Araplarının ise atalarının dinine, geleneklerine, örf ve âdetlerine uymayan, onlara göre sonradan ortaya çıkartılan işlere, özellikle de Hz. Peygamber'in Allah (c.c.) tarafından getirdiklerine, "ihtilak", "iftira", "şiiir", "kehanet", "öncekilerin masalları" ve "sihir"¹⁶ gibi kavramlar kullandıkları halde "bid'at" kavramını pek kullanmadıkları anlaşılmaktadır. Müslüman olanlara da

⁹ Esedî, Bişr b. Ebî Hâzim, *Dîvân*, tahk. İzzet Hasan, Matbûâtu müdürîyyeti ihyâi't-türâsî'l-kadîm, Dimaşk: 1379, s. 128.

¹⁰ İbn Manzûr *Lisân*, c. VIII, s. 6; Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, c. XI, s. 9.

¹¹ Detaylı bilgi için bk. İbn Manzûr *Lisân*, c. VIII, s. 6; Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, c. XI, s. 9.

¹² İbn Manzûr, *Lisân*, c. XIII, s. 224.

¹³ İbn Manzûr, *Lisân*, c. VIII, s. 6-7.

¹⁴ Bu anlamda ibtidâ' kelimesi masdar, bid'at kelimesi ise hey'et mastarıdır. Buna benzer bir durum rif'at ve irtifâ' kelimeleri arasında söz konusudur. İrtifâ' kelimesi "yükselme" anlamında mastarıdır. Rif'at kelimesi ise "bir çeşit yükselme" anlamında hey'et masdarıdır.

¹⁵ Şatıbî, Ebû İshak, İbrahim b. Musa b. Muhammed el-Ğirnâtî, *el-İ'tisâm*, tahk. Selim b. İd el-Hilâlî, Dâru İbn Affân 1412/1992, c. I, s. 49.

¹⁶ Konu ile ilgili ayetlere bakınız.

“mübtedi” değil, dininden dönen anlamında “sâbi” veya dinden döndü anlamında “sabe’e fılan” ifadesini kullanırlardı.¹⁷

Araştırmalar neticesinde müşriklerin Hz. Peygamber’in atalarının dinine muhalif olarak Allah (c.c.) tarafından getirdiklerine “bid’at” dediklerine dair sadece şu rivayet tespit edilmiştir:

İbn İshak (v. 151/768), Rabî’a b. Abbâd ed-Düelî’nin (v.?) şöyle dediğini naklediyor: “Ben genç bir çocukken babamla birlikte Mina’da idim. Resûlullah (s.a.v.) Arapların kabilelerinin yerlerine gidip onlara “Ey falanca oğulları! Şüphesiz ben Allah’ın (c.c.) sizlere gönderdiği bir elçiyim. Allah (c.c.) size, hiçbir şeyi ortak koşmadan sadece kendisine ibadet etmenizi, kendisinden başka taptıklarınızı bırakmanızı, bana iman edip tasdik etmenizi ve Allah’tan (c.c.) getirdiklerimi sizlere beyan edebilmem için beni korumanızı emrediyor” diyordu.

Hemen arkasından şaşı, yüzü parlak, saçlarında iki örgü, üzerinde de bir elbise olan kişi aynı insanlara يا بني فلان إن هذا يدعوكم إلى أن تسلخوا اللات والعزى من أعناقكم وحلفاءكم من الجن من بني مالك بن أقيش إلى ما جاء به من البدعة والضلالة فلا تطيعوه ولا تسمعوا منه

“Ey falanca oğulları! Şüphesiz bu adam sizi, Lât, Uzzâ ve Malik b. Ukayş oğullarından ve cinlerden olan müttetiklerinizi bırakıp getirdiği bid’at ve sapıklığa davet ediyor. Sakın ona uymayın ve onu dinlemeyin” diye sesleniyordu. Babama, Resûlullah’ın (s.a.v.) arkasından seslenen o adamın kim olduğunu sorunca “O, amcası Abduluzzâ b. Abdulmuttalib yani, Ebû Leheb’tir” diye cevap verdi.¹⁸

Rivayetin farklı tariklerinde, Ebû Leheb’in “Bu adam dininden dönen (sâbi’) yalancıdır” veya “Ey insanlar! Bu adam sizi kendi dininizden ve atalarınızın dininden aldatıp çıkarmasın”¹⁹ dediği nakledilmektedir. Müşriklerin Hz. Peygamber ve müminlere, “ما قلتم وبديعاً ما اخترتكم” diyecek yeni bir şey söylediniz ve acayip bir yenilik ortaya çıkartınız”, diyerek tepki gösterdikleri de rivayet edilmektedir.²⁰

Bu bilgilere göre, câhiliye Arapları Hz. Peygamber’in getirdiklerine farklı isimlendirmede bulunmakla beraber bid’at kelimesini nadiren kullandıkları ifade edilebilir. Bunun bid’at kelimesinin o dönemde daha çok olumlu bir anlam ifade etme ihtimalinin yüksek olmasından kaynaklandığı düşünülebilir. Çünkü daha önce eşi ve benzeri olmayan bir şey ortaya koymak güzel bir çağrışıma sahiptir. Hz. Peygamber’in getirdiklerini bid’at olarak nitelermeleri, onun eşsiz, güzel bir şey olduğunu kabullenmiş olmaları gibi bir durum ortaya çıkarabilirdi. Bu nedenle

¹⁷ Halebî, Ali b. Burhâneddin, *es-Sîretü'l-halebiyye fi sîreti'l-enîni'l-me'mûn*, Dâru'l-ma'rife, Beyrut 1400, c. I, s. 456; “Sabe’e” veya “sâbi” kelimelerinin bu anlamda kullanıldığına dair diğer örnekler için bk. Şâmî, Muhammed b. Yusuf es-Sâlihî, *Sübülü'l-hüdâ ve'r-reşâd fi sîreti hayri'l-ibâd*, tahk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd-Ali Muhammed Muavvaz, Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, Beyrut 1414/1993, c. III, s. 190; c. V, s. 207; İbn Hişam, Ebû Muhammed Cemâluddîn b. Eyyüb el-Himyerî, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, tahk. Taha Abdurraûf Sa'd, Şeriketü't-tibâ'atî'l-fenniyye el-müttehîde, c. I, s. 298-299.

¹⁸ Şâmî, *Sübülü'l-Hüdâ ve'r-reşâd*, c. II, s. 451; İbn Hişam, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, c. I, s. 422; Endelûsî, Ebu'r-Rabî Süleyman b. Musa el-Külâ'î, *el-İktifâ bi-mâ tedammenehû min meğâzi Resûlillahi ve's-selâseti'l-hulefâ*, tahk. Muhammed Kemâleddin İzzeddin Ali, Dâru'n-Neşr, Beyrut 1417, c. I, s. 232.

¹⁹ İbn Hişam, *es-Sîretü'n-Nebeviyye*, c. II, s. 156.

²⁰ Ferâhidî, *Kitâbu'l-ayn*, c. II, s. 54; İbn Manzûr, *Lisân*, c. VIII, s. 6.

Hız. Peygamber'in getirdikleri için bid'at sözcüğünü nadiren kullandıkları, söylenebilir.

Bununla birlikte câhiliye araplarının atalarının koymuş olduğu uygulamalara muhalif olan işlere bid'at dedikleri bazı sözlerinden anlaşılmaktadır. Hassân b. Sâbit şöyle der:

إن الذوائب من فہر وإخوتہم قد بینوا سنة للناس تتبع
...
سجیة تلك منهم غیر محدثة إن الخلائق فاعلم شرها البدع

"Fıhr ve kardeşleri gibi kavmin efendileri, insanlara tâbi olunan sünnetler koydular."

...

"Kavmin sahip olduğu tüm bu meziyetler sonradan olma değil, onların seciyeleridir. Bil ki huyların en kötüsü bid'at olanlarıdır."²¹

2. İstılahta Sünnet ve Bid'at

Âlimlerin konuya bakış açıları farklı olduğu için bid'atın tanımları birbirinden farklı olmuştur. Onlardan bazıları bid'atın anlamını geniş tutmuş ve sonradan ihdas edilen her şeye bid'at demiş bazıları da onu daraltmış, dolayısıyla bid'atın kapsadığı hükümleri sınırlandırmışlardır. Bid'at konusundaki farklı görüşleri iki kısımda incelemek mümkündür.

Birinci görüşe göre, Kitap'ta ve sünnette olmayıp sonradan ortaya çıkmış olan her şey, bunlar ister ibadet, ister âdet olsun; ister kınanmış, ister kınanmamış olsun bid'attır. Başta İmam Şâfiî (v. 204/819) olmak üzere; İzzeddin b. Abdisselâm (v. 660/1261), Ebû Şâme (v. 665/1266), Nevevî (v. 676/1277), Mâlikîler'den Şihâbuddin el-Karâfi (v. 684/1285), Zürkânî (v. 1122/1710), Hanefîlerden İbn Âbidîn (v. 1252/1836), Hanbelîler'den Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî (v. 597/1200), Zâhirîler'den İbn Hazm (v. 456/1063) bid'atı bu şekilde kabul edenlerdendir.

Bu bakış açısına göre bid'at, İzzeddin b. Abdusselâm'ın (v. 660/1261) da ifade ettiği gibi "Hz. Peygamber'in döneminde olmayan bir işi yapmak" diye tanımlanır. Zira o bid'atı kısaca: "Resûlullah'ın (s.a.v.) yaşadığı devirde bulunmayan işler" olarak geniş bir şekilde tarif etmektedir. Hatta sahâbe döneminde ihdas edilenleri de bid'atın kapsam alanı içerisine almaktadır. O, bid'atları "vacip, mendûb, mubah, mekruh, haram" gibi kısımlara ayırır ve bid'atın vacipini, mendûbunu, mubahını, haramını, mekruhunu bilmek için önce dînî kaidelere vurmak gerektiğini ifade etmektedir. O, "Eğer bid'at (yeni icat edilen şey), vacip ölçülerine uyuyorsa vacip; haram ölçülerine uyuyorsa haram; mekruha uyuyorsa

²¹ Ensârî, Hassân b. Sâbit, *Dîvânü Hassân b. Sâbit*, Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, Beyrut 14141/1994, s. 132.

mekruh; mubah ölçülerine uyuyorsa mubahtır" demiş ve her birine farklı örnekler vermiştir.²²

Onun belirttiğine göre vacip olan bid'ata örnek, kitap ve sünnetin kendisiyle anlaşıldığı nahiv ilmiyle meşgul olmaktır. Çünkü şeriatı korumak vaciptir. Vacip olan bir şeyin ancak kendisiyle kemal bulunduğu şey de vacip olur. Cebriyye, kaderiyye, mürcie ve haricî ekolleri haram olan bid'ata örneklerdir. Medreseler, köprüler bina etmek ve mescitte tek bir imamın arkasında cemaatle terâvih kılmak mendub olan bid'atlardandır. Mescitleri ve Mushafları süslemek mekruh olan bid'ata; namazların peşinde musâfaha yapmak ve yiyecek, içecek ve giyeceklerde genişlik yapmak da mubah olan bid'ata örnek olarak zikredilebilir.²³

Bid'atın bu tarz beşe taksim edilişi, tespit edilebildiği kadarıyla ilk defa İzzeddin b. Abdisselâm'da görülmektedir. O'nun bu taksimini daha sonraları Nevevî, Zerkeşî, Karafî, Suyutî gibi pek çok büyük âlimler de temel almış ve eserlerinde bu tarifi tercih etmişlerdir. Bundan dolayı İbn Abdisselâm'ın bu tarifi ehemmiyet arz etmektedir.

Örnek olarak Nevevî bid'atı benzer bir şekilde "Hz. Peygamber'in zamanında olmayan bir işi ihdas etmektir." diye tanımladıktan sonra güzel ve çirkin bid'at olmak üzere mücmel olarak iki kısma ayırmış sonra da İbn Abdisselâm'ın yaptığı mufassal olan beşli taksimi nakledip onaylamıştır. Bu taksimlere delil olarak da Şâfiî'nin bid'at taksimini ve Hz. Ömer'in sözünü zikretmiştir.²⁴

Bu görüşte olan âlimlere göre "Her bid'at sapıklıktır." hadisi, benzerleri gibi tahsis edilmiş âmm kabîlindedir. Dolayısıyla hadiste kastedilen, bid'atların çoğunluğudur. "Kül" lafzıyla cümlenin te'kîd edilmesi buna mani değildir. Zira "Rabbînin emriyle her şeyi yıkıyor"²⁵ ayetinde olduğu gibi te'kîde rağmen tahsis olabilir.²⁶

Bid'atı geniş kapsamlı olarak tarif edenlerden biri olan Ebû Şâme'ye göre de bid'atlar müstehab/güzel görülen ve müstekbah/çirkin görülen diye iki kısma ayrılır. Âlimler, müstehab olan bid'atların irtikâb olunmasının caiz ve güzel oluşunda, dolayısıyla güzel bir niyetle bu tür bid'atları işleyen kişinin sevap kazanmasının umulduğunda ittifak etmişlerdir. Binaenaleyh bid'at-ı hasene; şeriatın kurallarına muhalif olmayıp bu kurallara uygun olan ve yapılmasında herhangi bir şer'î mahzur bulunmayan bid'attır. Minberler, ribatlar, medreseler ve kervansaraylar gibi Resûlullah'ın (s.a.v.) döneminde bilinmeyen iyilik türleri

²² İbn Abdisselâm, Ebû Muhammed İzzeddin Abdulaziz ed-Dımaşkî, *Kavâidu'l-ahkâm fi mesâlihi'l-enâm*, Mektebetü'l-külliyyâti'l-ezheriyye, Kahire 1414/1991, c. II, s. 204.

²³ İbn Abdisselâm, *Kavâidu'l-ahkâm*, c. II, s. 204.

²⁴ Nevevî, Ebû Zekeriyya, Muhyiddîn b. Şeref, *Tehzîbu'l-esmâi ve'l-lügât*, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut, c. III, s. 23.

²⁵ el-Ahkâf, 46/25.

²⁶ Nevevî, Ebû Zekeriyya, Muhyiddîn b. Şeref, *el-Minhâc şerhu sahîhi Müslim b. el-Haccâc*, Dâru İhyai't-türâsi'l-arabî, Beyrut: 1392, c. VI, s. 154.

bunun örneklerindedir. Çünkü bunlar şeriatın koyduğu iyilik yapma, iyilikte ve takvâda yardımlaşma kuralına uygundur.²⁷

Müstekbah bid'at ise; şeriata muhalif olan veya muhalefeti iltizam eden bid'attır. Bu da haram ve mekruh olmak üzere iki kısma ayrılır. Vâkıalara göre ve içerdiği muhalefete göre değişir. Bazen muhalefet, o bid'atı tahrim derecesine götürür bazen de tenzihen kerahet sıfatından öteye geçmez. İyi bir fakih, imanda ve ilimde sağlam durduğu sürece, Allah'ın (c.c.) yardımıyla bu iki kısmın arasını ayırabilir.²⁸

Bu görüş sahiplerinin delillerinden bazıları şunlardır: Hz. Ömer'in insanları terâvih namazında bir imamın arkasına topladıktan sonra "bu ne güzel bid'attır" demesi, İbn Ömer'in mescitte cemaatle kılınan kuşluk namazı için bid'attır demesi ve bid'atın hasene ve seyyie diye iki kısma ayrıldığına delâlet eden hadisler bu görüşte olanların delillerindedir. O hadislerden birisi şudur: "Her kim güzel bir sünnet ihdas ederse hem onun ecri hem de onunla amel edenlerin ecri onun için olur. Her kim kötü bir çığır açarsa da hem onun günahı hem de onunla amel edenlerin günahı onun üzerine olur."²⁹

İkinci görüşte olanlar ister ibadetlerde olsun ister âdetlerde olsun bid'atı zemetmişler ve her bid'atın sapıklık olduğunu söylemişlerdir. Bu görüşü benimseyenler arasında, Mâlikîler'den başta İmam Mâlik (v. 179/795) olmak üzere Turtuşî (v. 520/1126), Şâtıbî (v. 790/1388); Hanefîlerden Bedreddîn el-Aynî (v. 855/1451), Şümnî (v. 872/1467), Birgivî (v. 981/1573); Şâfiîler'den Beyhakî (v. 458/1065), İbn Hacer el-Askalânî (v. 773/1371), İbn Hacer el-Heytemî (v. 973/1565); Hanbelîler'den Takıyyüddîn İbn Teymiye (v. 728/1327) ve İbn Receb (v. 975/1567) sayılabilir.

Aynı görüşte olan Şâtıbî, *el-İ'tisâm* adlı eserinde bid'at meselesini detaylı olarak incelemiştir. Onun bid'atla ilgili görüşleri, özetle aşağıda ele alınmıştır.

Şâtıbî öncelikle bid'atı, dinî anlamda en kısa olarak, "sünnetin zıddı olan şey" şeklinde tarif edip, sözlük anlamda ise "daha önce ortaya konulmamış yol"³⁰ olarak tanımlamaktadır. Ona göre bu yeni yolun ortaya konulması, onun takip edilmesi içindir.³¹

Şâtıbî bu kısa tarifi yaptıktan sonra, detaya girerek bid'atı iki şekilde açıklamıştır. Bu görüşü temsil eden en açık tanım Şâtıbî'nin yaptığı şu iki tanımdır:

1-Bid'at: dinde sonradan icat edilen ve dinî imiş gibi görünen bir yoldur ki, onunla daha fazla Allah'a (c.c.) yaklaşma kast olunur. Bu tarif, bid'atın âdetlerde değil de sadece ibadetlerde cereyan ettiğini iddia edenlere göre bir tariftir.

²⁷ Ebû Şâme, Şihâbuddîn Abdurrahman b. İsmail el-Makdisî, *el-Bâis alâ inkârî'l-bide' ve'l-havâdis*, Matba'atü'n-nehdâti'l-hadîse, Mekke: 1401/1981, s. 18.

²⁸ Ebû Şâme, *el-Bâis*, s. 17.

²⁹ Müslim, "Zekât", 69; Nesâî, "Zekât", 64; İbn Mace, "Mukaddime", 14.

³⁰ Şâtıbî, *el-İ'tisâm*, c. I, s. 27.

³¹ Şâtıbî, *el-İ'tisâm*, c. I, s. 27.

2-Bid'at: dinde sonradan icat edilen ve dinî imiş gibi gösterilmeye çalışılan bir yoldur ki, onunla dinî yolla kastedilen şeyler gerçekleştirilmek istenir. Bu görüş ibadetlerle birlikte âdetleri de bid'at mefhumuna sokmak isteyenlerin görüşüdür.³²

Şâtıbî daha sonra bu tarifi tahliline geçerek, tarifi kapsamı dışında kalanlar ile içinde kalanları daha da netleştirmek için tarifte zikri geçen tarîk, din, icat edilmiş ve dine benzeştirme kavramlarını biraz daha açmaya çalışmıştır. Buna göre tarifte zikredilen tarikten maksat; yol, sünnet, üzerinde yürümek veya ibadet etmek için tespit edilen yoldur. Bu ister ilmî meselelerde olsun, ister amelî meselelerde olsun, değişmeyen bir durumdur. Dinden maksat ise, tutululan yolun icat edildiği veya nisbet edildiği alandır. Şu halde icat edilen yol, hususiyile dünyevî alanda olursa, buna bid'at denmez. Resûlullah (s.a.v.) devrinde bulunmayan sınıî ve kentsel yenilikler gibi.

Tarifte "icat edilmiş" sözünden maksat, bu ifadede ortaya konan yolun, dindeki herhangi bir asıl ile ilgisinin olmadığı ve din koyucusu tarafından ortaya konulan herhangi bir emsalin dışında olduğudur. Dolayısıyla "icat edilmiş" ifadesiyle, ilk bakışta icat edilmiş gibi görünse de din ile ilgili olan her şey bu tarifi kapsamı dışında tutulmuştur. Mesela, sarf-nahiv-lügat, usûl-i fıkıh, kelim ve dinî ilimleri anlamaya yardımcı olan ilimler bu türden icatlarıdır. Zira, bu ilimler her ne kadar ilk devirlerde bulunmasa da, aslında, dinî ilimlerin temelinde mevcuttur. Şu halde bunlar, yeni icat edilmiş şeyler değildir.

Yine tarifte "benzeştirme"den maksat ise, dinde bulunmayan hatta ona zıt olan şeyleri sanki dinde varmış gibi göstermeye gayret etmektir. Bu zıtlıklarda şunlardan kaynaklanmış olabilir:

a- Aslında yokken birtakım sınırlar ortaya koymak. Gölgelemeden güneşin altında ayakta durarak oruç tutmayı adamak, ibadete yoğunlaşmak için hadımlaşmak ve sebepsiz yere yiyecek yahut içeceklerden bazılarını terk etmek gibi.

b- Bazı muayyen ibadet şekilleri ve vasıfları icat etmek. Toplu bir şekilde tek sesle zikir yapmak ve Peygamber'in (s.a.v.) doğduğu günü bayram edinmek gibi.

c- Daha önce bulunmayan birtakım ibadet vakitleri eklemek. Şaban ayının yarısının gecesini kıyâmla, gündüzünü oruçla geçirmeyi âdet edinmek gibi.³³

Şâtıbî'ye göre tarifi bu kısmı (yani dine benzeştirme kısmı) oldukça önemlidir ve bununla tüm bid'atlar, meşrû işlere benzeştirilmiş olurlar.

Şâtıbî bid'atı tarif ettikten sonra müstakil bir fasıl açarak bid'atın terkî olan kısmını ayrıca incelemektedir. Buna göre bid'atın tanımında geçen 'dinde uydurulmuş yol' sözünün umumuna, fiilî olan bid'atlar girdiği gibi terkî olan bid'atlar da girmektedir. Kişinin mubah olan herhangi bir işi terketmesinin farklı sebepleri olabilir. Eğer şer'an muteber olan bir gerekçeden dolayı terkederse o

³² Şâtıbî, *el-İ'tisâm*, c. I, s. 28.

³³ Şâtıbî, *el-İ'tisâm*, c. I, s. 29.

zaman hiçbir sıkıntı olmaz. Kişinin mubah olan herhangi bir yiyeceği kendisine zarar verdiği için terk etmesi gibi. Eğer şer'an muteber olan bir sebep olmaksızın terkederse bu durumda bakılır. Eğer dindarlık vesilesi olarak görmeden terkederse bid'at işlemiş olmaz. Ancak dindarlık vesilesi olduğuna itikat ederek terkederse bu durumda bid'at işlemiş olur. Bazı sahâbenin teabbüd niyetiyle uykuyu, gündüz yemek yemeyi ve evliliği kendilerine yasaklaması gibi.³⁴ Hz. Peygamber onları bu durumdan nehy etmiştir.³⁵

Bu görüşte olanların delillerinden bazıları şunlardır. Allah (c.c.) Kur'an'da dinini Hz. Peygamber vefat etmeden önce tamamladığını haber veriyor: *"Bu gün ben sizin için dîninizi tamama erdirdim. Sizin üzerinize olan nimetimi tamamladım ve dîn olarak sizin için İslâm'a razı oldum"*.³⁶ Dolayısıyla Hz. Peygamber'den sonra hiçbir kimse dinde bir ekleme veya eksiltme yapamaz. Aksi halde dinin tamamlanmadığı anlaşılır ki bu da Allah'ın (c.c.) sözünün doğru olmadığı gibi bâtil bir sonuca götürür. Aynı şekilde Kur'an'da mücmelen de olsa bid'atı zemmeden ayetler vardır. *"Muhakkak bu benim dosdoğru olan yolumdur. O yola tâbi olun. Diğer yollara tâbi olmayın ki sizi Allah'ın (c.c.) yolundan ayırmasınlar"*.³⁷ Diğer bir delil de Resûlullah'tan (s.a.v.) bid'atla ilgili bütün rivayetlerde bid'atın zemmedilmesidir.³⁸

Yapılan bu tanımlardan hareket ederek, son zamanlarda da tanımlamalar geliştirilmiştir: Hz. Peygamber ve ashâbının hiç bir açıklama yapmadığı halde, dinde ve dinin korunmasını istediği alanlarda insanların ortaya attığı söz ve davranışlar;³⁹ sonradan ortaya atılan ve dinin tamamlanmasından sonra dinde türetilenler;⁴⁰ hadislerde temeli olmadığı halde, pratik hayatta ortaya çıkan bütün yenilikler;⁴¹ Hz. Peygamber'in ortaya koyduğu örneğe aykırı olan yenilikler;⁴² İslâm bilginlerinin nazarında fikir suçu denilen şeyin asgari nisbeti⁴³...Modern döneme ait olan bu tanımlamalarda, geçmişteki tanımlardan farklı olarak bir özgünlük yoktur; bunlar, önceki tanımların farklı bir versiyonda tekrar edilmesinden ibarettir.⁴⁴

3. Sünnet ve Bid'atın Yeni Tanımı

Sünnet ve bid'atın mahiyetiyle ilgili yapılan tartışmaların çıkış noktası öncelikle Hz. Peygamber'den bid'atla ilgili rivayet edilen bazı hadislerdir. O hadislerin en meşhuru, el-Irbâd b. Sâriye es-Sülemî'nin rivayet ettiği şu hadistir: Resûlullah (s.a.v.) bir gün sabah namazından sonra, gözleri yaşartan, kalpleri

³⁴ Buhârî, "Nikâh", 1; Müslim, "Nikâh", 5.

³⁵ Şâtubî, *el-İ'tisâm*, c. I, s. 58-60.

³⁶ el-Mâide, 5/3.

³⁷ el-En'âm, 6/153.

³⁸ bk.Yaran, Rahmi, "Bidat", *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, c. V, s. 129.

³⁹ Muhammed Accâc el-Hatîb, *es-Sünne kable't-tedvîn*, Beyrut, 1993, s. 18.

⁴⁰ *el-Mevsûâtü'l-Fıkhiyye*, "Bid'at" mad., Kuveyt, 1983, c. VIII, s. 21.

⁴¹ Ignaz Goldziher, *İspanya Arapları ve İslâm*, çev. İ. Hakkı Ünal, *İslâmî Araştırmalar*, Ankara, 1986, sayı: 1, s. 99.

⁴² Fazlurrahmân, *İslâm*, çev. Mehmet Dağ-Mehmet Aydın, Ankara, 1993, s. 80.

⁴³ Demirci, Ahmet, "Hadis Usûlünde Mantıkî Unsurlar", *Erciyes Üniv. İlahiyât Fak. Der.*, Kayseri, sayı: 12, s. 107.

⁴⁴ Bk.Yaran, Rahmi, "Bidat", *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, c. V, s. 129.

titreten belîğ bir vaaz etti. Ashâbından biri şöyle dedi: “Ey Allah’ın Rasûlü! Bu vaaz, vedâlaşan bir kimsenin vaazı gibi, bize neler tavsiye ediyorsun?” Resûlullah (s.a.v.) cevaben şöyle buyurdular: “Size, Allah’tan (c.c.) korkmayı, başımızdaki Habeşli bir köle de olsa, sözünü dinleyip itaat etmenizi tavsiye ediyorum. Benden sonra yaşayanlar pek çok ihtilaf görecektir. *فَعَلَيْكُمْ بِسُنَّتِي وَسُنَّةِ الْخُلَفَاءِ الْمُهَدَّبِينَ الرَّاشِدِينَ، تَمَسَّكُوا بِهَا وَعَضُّوا عَلَيْهَا بِالنَّوَاجِذِ* Benim sünnetime ve râşid, mehdî halifelerin sünnetine sarılın. *Âdeta azı dişlerinize ısırarak sünnete yapışın. وَإِيَّاكُمْ وَمُحَدَّثَاتِ الْأُمُورِ فَإِنَّ كُلَّ مُحَدَّثَةٍ بَدْعَةٌ وَكُلُّ بَدْعَةٍ ضَلَالَةٌ* Sonradan ortaya çıkartılan şeylerden sakının. Şüphesiz sonradan ortaya çıkartılan her şey bid’attır. Her bid’at da dalâlettir.”⁴⁵

Benzer bir ifade Cabir b. Abdullah’dan (v. 73/692) rivayet edilen şu hadiste kullanılmıştır: Resûlullah (s.a.v.) hutbe okuduğunda gözleri kızarıp, sesi yükselir ve öfkesi şiddetlenirdi. Sanki yaklaşan düşmandan korkutur gibi şehâdet parmağıyla orta parmağını birleştirerek şöyle derdi: “Sabah veya akşam düşman size baskın yapabilir. Ben ve kıyâmet şu iki parmağım gibi gönderildik. Bundan sonra bilmiş olun ki; en hayırlı söz, Allah’ın (c.c.) kitabıdır. En hayırlı yol da Muhammed’in (s.a.v.) yoludur. *وَشَرُّ الْأُمُورِ مُحَدَّثَاتُهَا وَكُلُّ بَدْعَةٍ ضَلَالَةٌ* İşlerin en şerlileri sonradan ortaya çıkartılanlardır. Her bid’at sapıklıktır. Ben her mümin için canından daha değerliyim. Her kim bir mal bırakırsa ailesinindir. Borç veya çoluk çocuk bırakırsa banadır ve benim üzerimedir.”⁴⁶

Yine benzer bir ifade Abdullah b. Mes’ud’dan (v. 32/653) rivayet edilen şu hadiste zikredilmektedir: “Onlar ancak iki tanedir. Kelam ve yol. En güzel kelam, Allah’ın (c.c.) kelimasıdır. En güzel yol da Muhammed’in (s.a.v.) yoludur. Dikkat edin. Sonradan ortaya çıkartılan işlerden sakının. İşlerin en şerlisi sonradan ortaya çıkartılanlardır. *كُلُّ مُحَدَّثَةٍ بَدْعَةٌ وَكُلُّ بَدْعَةٍ ضَلَالَةٌ* Her ihdas edilen şey bid’attır. Her bid’at da sapıklıktır.”⁴⁷

Birbirinin zıddı olan sünnet ve bid’atın mahiyetleri aslında bu rivayetlerde mündemiçtir. Dolayısıyla bu çalışmada sünnet ve bid’at kavramlarını tanımlamak için en doğru metodun mezkûr rivayetlerden hareket etmek olduğu kanaatine varılmıştır. Farklı şekillerde yapılan tanımların ise bid’atın anlaşılmasını kolaylaştırmak yerine zorlaştırdığı görülmektedir. Üstelik aşağıda ele alınacağı gibi bir takım problemler de içermektedir.

Bid’atın ne olduğunu tespit ettikten sonra sünnetin mahiyeti de ortaya çıkmış olacaktır. Zira daha önce de ifade edildiği gibi bid’ata nisbetle sünnet asıl olsa da sünnetin mahiyeti farklı istilahlardan açısından değişiklik arz ettiği için çalışmanın konusu olan sünnetin mahiyeti ancak zıddı olan bid’atın mahiyetinin bilinmesiyle daha doğru anlaşılabilir.

⁴⁵ Ahmed, IV, 126-127; Ebû Dâvud, “Sünne”, 5; Tirmizî, “İlim”, 16. Tirmizî, bu hadisle ilgili olarak, “Bu hadis, hasen sahihtir” demektedir. İbn Mace, “Mukaddime”, 6; Darimî, “Mukaddime”, 16; Hâkim, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh en-Nisâbûrî, *el-Müstedrek ale’s-sahîhayn*, thk. Mustafa Abdulkadir Atâ, Dâru’l-kütübî’l-İlmiyye, Beyrut 1990, c. I, s. 95.

⁴⁶ Müslim, “Cuma”, 42; İbn Mace, “Mukaddime”, 7.

⁴⁷ İbn Mâce, “Mukaddime”, 7.

Öncelikle mezkûr rivayetler arasındaki konuyu ilgilendiren ortaklıklar ve farklılıklar ele alınıp incelenecektir. Her üç rivayette de; birincisinde ve üçüncüsünde doğrudan, ikincisinde ise dolaylı olmak üzere ihdas edilen işlerden sakındırılmış, bid'at yerilmiş ve tüm bid'atların sapıklık olduğu zikredilmiştir. Yine her üç rivayette farklı üsluplarla da olsa sünnete ittibâ emredilmiştir.

İlk rivayette Hz. Peygamber kendi sünnetiyle beraber râşid halifelerin sünnetini de zikretmiştir. Diğerlerinde ise sadece kendi sünnetini "hedy" kelimesini kullanarak ifade etmiştir. Son iki rivayette Allah'ın (c.c.) kitabı da zikredilmiştir. Birinci rivayette ise zikredilmemiştir. Birinci ve üçüncü rivayetlerde "her bid'at sapıklıktır" cümlesinden önce "her ihdas edilen şey bid'attır" ifadesi geçmektedir. İkinci rivayette ise bu cümle bulunmamaktadır.

Bid'atın mahiyetini ortaya koymak için Hz. Âişe'nin Resûlullah'tan (s.a.v.) rivayet ettiği şu hadis de zikredilen rivayetlerle beraber değerlendirilmelidir: "Her kim bizim şu işimizde ondan olmayan bir şey ihdas ederse o reddolunmuştur."⁴⁸ İlgili rivayetler bir araya getirilip bütün olarak ele alındığında sünnet ve bid'atın doğru tanımını ortaya çıkmış olur.

Mezkûr rivayetlerden öncelikle bid'atta şu üç karakterin olduğu anlaşılmaktadır. Birincisi; sözlük anlamında da var olan ihdas edilmiş olmaktır. Bu ihdas ameliyesi Hz. Peygamber'den sonra gerçekleşmiş olmalıdır. Zira kendi zamanında sahâbenin ihdas ettiği şeylerin bazılarını sünnetine uygun olduğu için onaylamış diğer bazılarını ise sünnetine muhalif olduğu için reddetmiştir. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hayatında bid'atlar yayılma fırsatı bulamamıştır. Bununla birlikte reddettikleri için de bid'at ifadesini kullanmamıştır. Üstelik birinci rivayette "benden sonra yaşayanlar pek çok ihtilaf görecekler" dedikten sonra bid'attan sakındırması bu durumu açıkça ortaya koymaktadır. Dolayısıyla her bid'at öncelikle Hz. Peygamber'den sonra ihdas edilen şeydir. Ancak her Hz. Peygamber'den sonra ihdas edilen şey bid'at değildir. Zira rivayetlere bakıldığında bid'atın tek karakteri Hz. Peygamber'den sonra ihdas edilmek değildir.

Başta Şâfiî olmak üzere bid'atı geniş kapsamlı olarak tarif edenler ise Hz. Peygamber'den sonra ihdas edilen her şeyin bid'at olduğunu söyleyerek sünnetin alanını daraltıp bid'atın alanını genişletmişlerdir. Sonra da bid'atı, hasene ve seyyie diye iki kısma, hatta kimileri ahkâm-ı hamse üzerinden beş kısma ayırmışlardır. Ancak bütün bu taksimler sünnetin zıddı olarak bid'atı ümmetin zihnindeki negatif algıdan soyutlayamamıştır. Hatta bu taksimleri yapanlar da bu duruma dâhildir. Üstelik böyle bir taksim yapıldığında sünnet ile bid'at arasında tam bir zıtlık oluşmamaktadır. Zira bu durumda her sünnet övüldüğü gibi her bid'at zemmedilemez, bazı kısımları zemmedilebilir. Dolayısıyla bu açıdan sünnetin tamamıyla tüm bid'atlar arasında değil bazı bid'atlar arasında zıtlık söz konusu olmuş olur.

Sonuç olarak bu grup her bid'at sapıklık değildir, diyerek Hz. Peygamber'in "Her ihdas edilen şey bid'attır." cümlesindeki umûmu değil de "Her

⁴⁸ Buhârî, "Sulh", 5; Müslim, "Ekziye", 17; Ebû Dâvûd, "Sünne", 5; İbn Mâce, "Mukaddime", 2.

bid'at sapıklıktır." sözündeki umûmu tahsis etmek zorunda kalmışlardır. Hâlbuki bid'atın başka özellikleri de olduğu mezkûr rivayetlerden anlaşılmaktadır.

Bid'atın ikinci karakteri; Kur'ân'a, Hz. Peygamber'in sünnetine ve râşid halifelerin sünnetine muhalif olmak veya râşid halifelerin sünneti içerisinde yer almamaktır. Zira Hz. Peygamber, Kur'ân'a ve kendi sünnetine ittibâ ile birlikte râşid halifelerin de sünnetine ittibâyı emretmiştir. Hâlbuki râşid halifelerin sünneti de Hz. Peygamber'den (s.a.v.) sonra ihdas edilmiştir. Aksi halde kendi sünnetinden ayrı olarak halifelerin sünnetini zikretmesinin bir anlamı olmaz. Dolayısıyla her bid'at Hz. Peygamber'den sonra ihdas edilen ve başta Kur'ân olmak üzere Hz. Peygamber'in ve râşid halifelerin sünnetine muhalif olan veya râşid halifelerin sünneti içerisinde yer almayan şeydir. Ancak haram veya mekruh olmakla beraber bunlara muhalefet içeren her muhdes şey yahut râşid halifelerin sünneti içerisinde yer almayan her muhdes şey bid'at değildir. Zira bid'atta bulunması gereken üçüncü bir karakter de vardır.

Bid'atın üçüncü karakteri ise; din adına sünnetten addedilerek ihdas edilmesidir. Nitekim Hz. Peygamber *"Her kim bizim şu işimizde ondan olmayan bir şey ihdas ederse o reddolunmuştur."* buyurmuştur. Yani ihdas ettiği şeyi, din adına ihdas edip sünnetten addederse reddolunmuştur. Ancak sünnet olarak telakkî etmeden bir şey ihdas ederse bu durumda dine muhalif ise yine reddolunur. Haram veya mekruh olur. Fakat bazı gelenekler gibi dinin asıllarına muhalif değilse reddolunmaz. Sünnet olarak telakkî edilmedikçe bid'at sayılmaz, ibadet değilse mubah dairesinde, ibadet ise nafîle ibadet kapsamında yer alır. Dolayısıyla bid'atı dar kapsamlı olarak tarif edenlerin sünnette olmayan ve sünnete muhalefet içermeyen bazı gelenekleri ve nafîle ibadetleri bu mezkûr ayırımı yapmadan mutlak olarak bid'at saymaları doğru değildir.

Anlatılanlardan şu ortaya çıkmaktadır; Hz. Peygamber'in şu üç cümleden oluşan; *وَإِيَّاكُمْ وَمُحَدَّثَاتِ الْأُمُورِ فَإِنَّ كُلَّ مُحَدَّثَةٍ بِدْعَةٌ وَكُلُّ بِدْعَةٍ ضَلَالَةٌ* "Sonradan ortaya çıkartılan şeylerden sakının. Şüphesiz sonradan ortaya çıkartılan her şey bid'attır. Her bid'at da dalâlettir." sözünün başındaki ilk cümlede zikredilen muhdes işlerden maksat tüm muhdes işler değil Kur'ân'a, kendi sünnetine ve râşid halifelerin sünnetine muhalif olduğu halde veya râşid halifelerin sünneti içerisinde yer almadığı halde sünnet olarak telakkî edilen muhdes işlerdir. İkinci cümledeki "muhdes" kavramından ve üçüncü cümledeki bid'at kavramından maksat da budur. Dolayısıyla her iki cümledeki umûm da tahsis edilmiş değildir.

Sonuç olarak bid'atın tarifini bir cins ve iki fasıldan ibaret olarak şu şekilde yapmak en doğru tanım olarak gözükmektedir; Bid'at: Allah'ın (c.c.) kitabına, Peygamberin ve râşid halifelerin sünnetine muhalif olduğu halde veya muhalif olmasa da üçüncüsünün içerisinde yer almadığı halde bunlardan birine nisbet edilen, Hz. Peygamber'den sonra ihdas edilmiş her şeydir.

Râşid, mehdî halifelerden ilk akla gelenler dört büyük halife olsa bile doğru olan, onlarla birlikte ister sahâbeden olsun ister sonra gelenlerden olsun Hz. Peygamber'in sünneti üzere olan tüm halifelere dir. Yönetici olmaları yahut ilim ehli olmaları arasında da fark yoktur. Önemli olan Müslümanların tamamı veya

çoğunluğu tarafından itibar edilen dinî bir otoriteye sahip olmaları ve ortaya koydukları uygulamanın Kur'ân ve Hz. Peygamber'in sünnetiyle çelişmemesidir. Bu hususta Leys'in şu sözü dikkate şayandır: "İnsanlar Ramazan'da terâvih namazını mescide gitmeyip evlerinde kılarlarsa bazılarının mutlaka mescide gidip toplu olarak terâvih kılmaları gerekir. Çünkü mescitte toplu olarak terâvih kılmayı Hz. Ömer insanlar için sünnet kılmıştır. Doğru olan ise hulefâyî râşidînün sünnetinin terk edilmemesidir."⁴⁹

Bid'atın mahiyetini zikredilen şekilde tarif edince zıddı olan sünneti de kısaca şöyle tanımlamak mümkündür; Sünnet: Allah'ın (c.c.) kitabında veya Peygamber'in sünnetinde yahut da râşid halifelerin sünnetinde güzel görülen şeydir. Dolayısıyla şer'î anlamda sünnet ile bid'at arasında tam bir zıtlık söz konusudur.

Bid'atı dar kapsamlı olarak tarif edenlerin yaptığı tanım ile bid'at için yapılan mezkûr tanım arasında benzerlik olsa bile bu grubun da iki konuda sıkıntıya düştükleri anlaşılmıştır.

Birincisi; bid'atın alanını daraltmakla beraber zıddı olan sünnetin alanını yeterince genişletmemişlerdir. Nitekim başta dört büyük halife olmak üzere râşid halifelerin sünnetine "sünnet" adını vermek yerine maslahat-ı mürsele gibi farklı isimler vermişlerdir. Hâlbuki sünnet denilince ilk akla gelen Hz. Peygamber'in sünneti olmakla beraber bid'atın zıddı olan sünnet, ilgili rivayetlerden anlaşıldığı gibi sadece Hz. Peygamber'in sünneti değildir. Bilakis râşid halifelerin sünneti de buna dâhildir. Bu gruba göre de birbirinin zıddı olan sünnet ile bid'at arasında maslahat-ı mürsele gibi vasita (boşluk) oluşmuştur. Dolayısıyla aralarında tam bir zıtlık söz konusu olamamaktadır.

İkincisi; bazı vakitlerin, bazı mekânların veya bazı şekillerin nafîle bir ibadete tahsis edilmesini bid'at olarak görmüşlerdir. Hâlbuki yukarıdaki tanıma göre sünnete nisbet edilmedikçe veya sünnet olarak itikat edilmedikçe yahut içeriği sünnete muhalif olmadıkça bu tür ibadetler nafîle ibadet kapsamına girerler. Örneğin bir grup insan Cuma gecesinde veya başka bir gecede belli bir program dâhilinde bir takım ibadetleri yapmaya karar verdiklerinde yaptıklarının sünnet olduğuna itikat etmeden bunu yapmalarında herhangi bir sakınca yoktur. O kişileri bid'atçılıkla itham etmek doğru olmaz.

Toplumun farklı kesimlerinde icra edilen ve gelenek ve adâb gibi farklı isimlerle isimlendirilen veya bu şekilde adlandırılması mümkün olan bir takım toplu ibadetler de bunun gibidir. Ancak bu tür uygulamaların insanlar tarafından sünnet olarak telakkî edilmemesi için bir gelenek ve âdâb olduğunun, sünnet olmadığı için o kişiler tarafından vurgulanarak ifade edilmesi gerekmektedir. Aksi halde bid'at olur. Üstelik bu ibadetlere insanları teşvik için bir takım hadisler uydurulursa veya daha önceden uydurulmuş hadislere itibar edilirse daha vahim

⁴⁹ İbn Abdilberr, Ebû Ömer Yusuf b. Abdullah b. Muhammed el-Kurtubî, *el-İstizkâr*, tahk. Sâlim Muhammed Atâ-Muhammed Ali Muavvaz, Dâru'l-küttübî'l-ilmîyye, Beyrut 1421/2000, c. II, s. 72.

bir durum ortaya çıkmış olur. Dolayısıyla sünnet, bid'at ve gelenek kavramlarının arasını ayıran hassas çizgilere dikkat edilmesi son derece önem arz etmektedir.

Bu hassasiyeti göz önünde bulundurmadan bu tür nafîle ibadetleri ve gelenekleri bid'at kategorisine sokmak, tarihte ve günümüzde görüldüğü gibi sorunu çözmek yerine daha da büyütülmektedir. Hatta sünnet olmayan nafîle ibadetlere veya bu ibadetlerin uygulanışında oluşan geleneklere sünnetten delil bulmak için kimilerini hadis uydurmaya sürüklemiştir.

Sünnet ve bid'at için yapılan mezkûr tanımlardan sonra şu hususa da dikkat çekmek önem arz etmektedir. Başta Hz. Ömer'in "Bu ne güzel bid'attır." sözü olmak üzere sahâbe ve tâbiîn sözlerindeki övülen bid'attan bid'atı dar kapsamlı olarak tarif edenlerin dediği gibi sözlük anlamı kast edilmiştir, demek doğru gözükmemektedir. Zira Hz. Ömer'in bid'at sözcüğünün kavramlaştığı bir toplumda üstelik dinî bir konuda bu kavramı sözlük anlamında kullanmış olma ihtimali doğru değildir. Dolayısıyla şer'î anlamı kast edilmiştir.

Bu durumda bid'at için yapılan tanımla, çelişkili gibi gözüken bir durum ortaya çıkmaktadır. Zira şer'î anlamdaki bid'at övülemez. Ancak gerçekte bir çelişki söz konusu değildir. Çünkü Hz. Ömer ve diğerleri bid'atı övdüklerinde hakikat-ı şer'iyye olarak değil de mecâz-ı şer'i olarak hulefâyî râşidînün sünneti anlamında bu sözcüğü kullanmıştır. Nitekim şer'î bid'at ile hulefâyî râşidînün sünneti arasında Hz. Peygamber'den (s.a.v.) sonra ihdas edilmiş olma açısından müşâbehet alakası söz konusudur. Müşebbeh olan hulefâyî râşidînün sünneti hazfedilmiş, müşebbehun bih olan bid'at zikredilmiştir. Böyle bir kullanıma belâğat ilminde istiârey-i musarraha adı verilir. Karinesi ise medh ifade eden "ni'me" fiilinin, öznesi olan bid'ata isnad edilmesidir.

Hz. Ömer başlattığı uygulamaya kimilerinin bid'at diyebileceğini düşünerek ve kendi uygulamasına sünnet adını açıkça vermekten sakınarak mecâz yolunu tercih ettiği görülmektedir. Dolayısıyla Hz. Ömer'in "Bu ne güzel bid'attır." sözünden ne bid'atı geniş kapsamlı tarif edenlerin dediği gibi hakikat-ı şer'iyye olarak şer'î bid'at kast edilmiştir ne de dar kapsamlı tarif edenlerin söylediği gibi hakikat-ı luğaviyye olarak sözlük anlamı kast edilmiştir. Bilakis mecâz-ı şer'î olarak şer'î anlamı kast edilmiştir. Bu durumda Hz. Peygamber'in hadislerinde yerilen bid'at ile Hz. Ömer'in ve diğerlerinin sözlerinde övülen bid'at arasında bir çelişki yoktur.

Konu ile ilgili üzerinde tartışma olan rivayetlerden biri de Hz. Peygamber'den rivayet edilen şu hadistir:

من سنّ في الإسلام سنة حسنة فله أجرها وأجر من عمل بها بعده من غير أن ينقص من أجرهم شيء ومن سنّ في الإسلام سنة سيئة كان عليه وزرها ووزر من عمل بها من بعده من غير أن ينقص من أوزارهم شيء

"İslâm'da güzel bir çığır açan kimseye, bunun sevabı verilir. O açılan çığır/sünnete uyanların sevabından da kendisine verilir. Fakat onların sevabından hiçbir şey eksilmez. İslâm'da kötü bir çığır açan kimseye de onun günahı verilir. Ayrıca o kötü

çığır/sünnete uyanların günahının misli de onun üzerine olur. Fakat onların günahu da azalmaz."⁵⁰

Bid'atı geniş kapsamlı olarak tarif edenler bu hadisi de delil olarak zikretmişlerdir. Hz. Peygamber'in bu rivayette sünneti, bid'at anlamında kullandığı ve hasene-seyyie diye iki kısma ayırdığını söylemişlerdir. Hâlbuki her iki grubun da ittifak ettiği gibi Hz. Peygamber mezkûr rivayette sünneti sözlük anlamıyla kullanmıştır. Zira şer'î anlamda sünnetin hasenesi ve seyyiesi olamaz. Sözlükte ise sünnet ile bid'at sözcüklerinin eşanlamı olarak da kullanıldıkları geride de zikredildiği gibi bilinmektedir. Dolayısıyla ihtilaf, bid'atın sözlük anlamında değil de şer'î anlamında olduğu için bu hadis onlara delil olamaz.

Bid'atı dar kapsamlı olarak tanımlayanlar ise rivayetin onlara delil olamayacağını ispat etmek için hadisteki sünnet kelimesinin sözlük anlamında kullanıldığını âdeta göz ardı ederek ilk cümledeki "senne" fiilinin yeni bir sünnet ortaya koymak değil var olan bir sünneti ortaya çıkarmak anlamında olduğunu söyleyerek hadisin siyakından kopuk bir anlam vermeye çalışmışlardır. Bu anlama delil olarak da hadisin sebep-i vurûdunu zikretmişlerdir. Hâlbuki doğru olan ayetlerin sebep-i nüzûlu gibi hadislerin sebep-i vurûdu özel olsa bile ifade ettikleri hüküm genel olur. Üstelik birinci cümledeki "senne" fiiline mezkûr anlam verilince ikinci cümledeki "senne" fiili de aynı anlamda olmak durumundadır. Hâlbuki bu anlamın ikinci cümle de uygun olmadığı apaçıktır. Zira kast edilen var olan kötü bir sünneti uygulamak değil kötü bir çığır açmaktır.

Binaenaleyh mezkûr rivayete ilgili şunları söylemek doğrudur: Rivayetin şer'î anlamdaki sünnet veya bid'atla alakası yoktur. Nitekim mezkûr rivayet Hz. Peygamber'in sünnet kelimesini ve kendisinden türediği "senne" fiilini sözlük anlamında kullandığı rivayetlerdendir. Hadisteki "sünnet" çığır/gelenek anlamında kullanılmıştır.

Hz. Peygamber ortaya konulan bir geleneği hasene ve seyyie diye iki kısma ayırmıştır. Şeriata uygun bir gelenek ise nafil ibadet kapsamına girdiğine; uygun değilse haram, mekruh veya bid'at olduğuna işaret etmiştir. Dolayısıyla hasene ve seyyie diye iki kısma taksim edilmesi doğru olan şey ne sünnettir ne de bid'attır. Bilakis bu taksim ancak gelenek için söz konusudur.

Sonuç olarak mezkûr hadis, sünnet veya bid'at kavramıyla alakalı değildir. Bilakis sosyolojik olarak toplumların doğasında her zaman oluşması mümkün olan geleneklerle ilgili İslâm'ın yaklaşımını ifade etmektedir. Kısaca ortaya çıkan her

⁵⁰ Ma'mer b. Râşid el-Ezdî, *Kitâbu'l-câmi'*, (Abdurrezzak b. Hemâm'ın el-Musannefi ile birlikte), tahk. Habîburrahmân el-A'zamî, el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut 1983, c. XI, s. 466; Ebû Yûsuf, Yakub b. İbrahim, *Kitâbu'l-harâc*, Dâru'l-ma'rife, Beyrut, s. 76; Humejdî, Ebû Bekr Abdullah b. Zübeyr el-Kureşî, *Müsnedü'l-Humeydî*, tahk. Hüseyin Selim Esed, Dâru's-sakkâ, 1996, c. II, s. 51; İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed el-Kûfî, *el-Kitâbu'l-Musannefi fi'l-ehâdis ve'l-âsâr*, tahk. Kemâl Yusuf el-Hût, Dâru't-tâc, Beyrut 1989, c. II, s. 350; Ahmed; IV, 362, 357, 359; Dârimî, "Mukaddime" 44; Müslim, "Zekât" 69; İbn Mâce, "Mukaddime" 14; Nesâî, "Zekât" 64; İbn Huzeyme, Ebû Bekr Muhammed b. İshak en-Nisâbü'rî, *Sahîhu İbn Huzeyme*, tahk. Muhammed Mustafa el-A'zamî, el-Mektebü'l-İslâmî, Beyrut 1992, c. IV, s. 112; Taberânî, Ebu'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed, *el-Mu'cemu'l-evsat*, tahk. Mahmud et-Tahhân, Mektebetü'l-maârif, Riyad 1985, c. IX, s. 438.

hangi bir geleneğin, islâmın ruhuna uygunsa kabul edileceğine, ters ise reddedileceğine işaret etmektedir.

Konu ile ilgili üzerinde tartışma olan rivayetlerden biri de Amr b. Avf el-Müzenî'den rivayet edilen şu rivayettir: Hz. Peygamber Bilal b. Hâris'e (v. 60/680), iki defa "bilmiş ol ki" buyurdular. O da "Neyi bileyim? Ya Resûlellah! diye sorunca şöyle cevap verdiler: "Her kim benden sonra öldürülmüş sünnetlerimden bir sünneti ihya eder de insanlar onunla amel ederse onun için o sünnetle amel edenlerin ecri gibisi olur, onların ecirlerinden hiçbir şey eksiltmez. وَمَنْ ابْتَدَعَ بِدْعَةٍ ضَلَالَةٍ لَا تُرْضِي اللَّهَ وَرَسُولَهُ كَانَ عَلَيْهِ مِثْلُ آثَامِ مَنْ عَمِلَ بِهَا لَا يَنْقُصُ ذَلِكَ مِنْ أَوْزَارِ النَّاسِ شَيْئًا Her kim de Allah ve rasûlünün razı olmadığı sapıklık olan bir bid'at çıkarır da insanlar onunla amel ederse onunla amel edenlerin günahları gibisi o kişinin de üzerine olur. Onların günahlarından bir şey eksiltmez."⁵¹

Bid'atı geniş kapsamlı olarak tarif edenler bu rivayeti de delil olarak zikretmişlerdir. Nitekim onlara göre rivayette bid'at mutlak olarak zikredilmemiştir. Dalâlet kelimesine izafe edilerek ve "Allah (c.c.) ve resûlünün razı olmadığı" vasfıyla nitelendirilerek kullanılmıştır. Mefhûm-i muhalifi olarak bazı bid'atların sapıklık olmayıp Allah (c.c.) ve resûlünün razı olduğu türden olduğu anlaşılmaktadır. Dolayısıyla onlara göre izafe ve sıfat tahsis içindir.

Bid'atı dar kapsamlı olarak tarif edenlere göre ise söz konusu cümlenin mefhûm-i muhalifi kast edilmemektedir. İzafe ve sıfat tahsis için değil beyan içindir. Doğru olan da budur. Zira mefhûm-i muhalifi kast edilecek olsa sapıklık olan bid'atların Allah (c.c.) ve resûlünün razı olduğu ve razı olmadığı bid'atlar diye iki kısım olduğu anlaşılabilir durumdadır. Zira iki tahsis söz konusudur. Birincisi izafe ile olan tahsistir. Bununla bid'atın sapıklık olan ve olmayan diye iki kısma ayırdığı anlaşılmış olur. İkincisi ise sıfatla olan tahsistir. Bununla ise sapıklık olan bid'atların bazılarının Allah (c.c.) ve resûlünün razı olduğu bid'atlar olduğu anlaşılmış olur. Hâlbuki tüm sapıklık olan bid'atlar Allah (c.c.) ve resûlünün razı olmadığı şeylerdir.

Sonuç

Sünnet ve bid'at kavramları İslâmî kavramlar içerisinde önemli bir yere sahiptir. Bunların mahiyetleri ile ilgili tarih boyunca âlimler tarafından farklı tanımlar yapılmıştır. Özellikle sünnet kavramı değişik ilmi disiplinlerde alanın uzmanları tarafından muhtelif tanımlarla tanımlanmıştır. Bid'at kavramı için yapılan tanımları ise geniş kapsamlı ve dar kapsamlı tanımlar diye iki kategoride toplamak mümkündür. Her iki durumda da bu kavramın zıddı şüphesiz sünnet kavramıdır.

Bu çalışmada birbirlerinin zıddı olmaları açısından sünnet ve bid'atın mahiyetini ortaya koymak amaçlanmıştır. Dolayısıyla bu kavramların sözlükteki anlamlarına kısaca değinildikten sonra öncelikle bid'atın mahiyeti ele alınmıştır. Zira sünnet bid'ata göre asıl olsa bile zıtlık açısından sünnetin bid'atı çağrışımı,

⁵¹ Tirmizî, "İlim", 16; Tirmizî'ye göre hadis hasendir. Benzer bir rivayet İbn Mâce'de ve Taberânî'nin *el-Mu'cemu'l-kebir*'in de zikredilmiştir. Ancak onların rivayetinde "dalâlet" kelimesi bulunmamaktadır. (İbn Mâce, "Mukaddime", 15; Taberânî, *el-Mu'cemu'l-kebir*, XVII, 16.)

bid'atın sünneti çağrışımından daha zayıftır. Nitekim örnek olarak zikredilecek olursa fıkıh disiplininde sünnet, zıddı olarak bid'atı değil de daha çok farz veya vacipi çağrıştırmaktadır. Bid'atın zıddı ise her zaman sünnettir.

Çalışmada bid'atı sözlükteki anlamına yakın bir şekilde geniş kapsamlı olarak tarif edenlerin sünnetin alanını olması gerektiğinden daha fazla daralttıkları için aralarındaki zıtlığı sağlayamadıkları tespit edilmiştir. Zira onların tanımına göre her sünnet övüldüğü halde her bid'at yerilemez. Çünkü onlar alanını haddinden fazla genişlettikleri için bid'atı hasene ve seyyie olmak üzere iki kısma ayırmak zorunda kalmışlardır. Seyyie olan yerilse bile hasene olan yerilemez. Dolayısıyla bu durumda sünnet ve bid'atın arasında tam bir zıtlık olduğundan söz etmek mümkün gözükmemektedir.

Ayrıca şu husus da onlar açısından dikkate şayandır; bid'atı mücmel olarak hasene ve seyyie diye iki kısma, mufassal olarak da ahkâm-ı hamse üzerinden beş kısma ayırmış olsalar da sünnetin zıddı olduğu için bu kavramı, kendileri de dâhil olmak üzere ümmetin zihnindeki negatif algıdan hiçbir zaman uzaklaştıramamışlardır.

Hiz. Ömer'in "Bu ne güzel bid'attır." sözünden yola çıkarak Hiz. Peygamber'in "Her bid'at sapıklıktır." sözündeki âmın tahsis edildiğini söylemeleri veya yanlış bir istidlâl ile Hiz. Peygamber'in geleneği hasene ve seyyie diye iki kısma ayırdığı hadisini bid'atın taksimine delil olarak göstermeleri de zikredilen durumu değiştirememiştir.

Teorik olarak bu taksim yapılsa da pratikte pek karşılık bulamamıştır. Zira İslâm toplumunda herhangi bir uygulama için "Bu iş bid'attır." denildiğinde veya bir şahıs hakkında "Fılan bid'at üzeredir." söylendiğinde mücmel olarak bid'atın hasene mi yoksa seyyie mi olduğu sorusu veya mufassal olarak beş kısma bid'attan hangisi olduğuna dair bir soru akıllara gelmemektedir. Bilakis doğrudan o uygulamanın veya şahsın yerildiği anlaşılmaktadır.

Bid'atı dar kapsamlı olarak tarif edenler ise zıddı olan sünnetin alanını yeterince genişletemedikleri için onlara göre zıtlar olarak sünnet ve bid'atın arasında olmaması gereken bir boşluk oluşmuştur. Zira başta dört büyük halifenin bazı uygulamaları olmak üzere öncekilerin bid'at-ı hasene dediği birtakım hususlar için sünnet kavramı yerine maslahat-ı mürsele gibi başka kavramlar kullanmışlardır. Bunun en önemli nedenlerinden birinin bid'atın zıddı olarak sünnetin mahiyetini, hadisçiler nezdindeki sünnetin mahiyeti ile karıştırmaları olduğu anlaşılmaktadır. Zira onlara göre sünnet Hiz. Peygamber'le sınırlıdır. Hâlbuki çalışmada ortaya koyulduğu gibi bid'atın zıddı olan sünnet Hiz. Peygamber'le beraber râşid halifelerin sünnetini de kapsamaktadır.

Üstelik mahiyet ve kapsam olarak sünnet ve bid'attan ayrı olarak değerlendirilmesi gereken geleneği bid'atla karıştırmışlardır. Örneğin geleneğin iki kısmından biri olan sünnet-i hasene (güzel çağır/gelenek) kapsamına giren mevlid kutlamasını bid'at olarak görmüşlerdir. Hâlbuki sünnet olarak addedilmedikçe bu

tür uygulamaları sırf Hz. Peygamber'den sonra ihdas edildiği için bid'at kategorisine sokmak doğru gözükmemektedir.

Bu çalışmada sünnet ve bid'at kavramları arasında tam bir zıtlık olması, aralarında zıtlar olarak boşluk olmaması ve sünnet-bid'at-gelenek üçlüsünü birbirinden ayıran hassas çizgilere riayet edilmesi gerektiği düşünülerek yeni tanımlar yapılmıştır. Üstelik daha anlaşılabilir ve orijinal olması açısından ilgili rivayetlerden hareket edilerek bu kavramlar tanımlanmıştır.

Buna göre zıtlar olarak sünnet ve bid'atı şu şekilde tanımlamak mümkündür; Bid'at: Allah'ın (c.c.) kitabına, Peygamber'in ve râşid halifelerin sünnetine muhalif olduğu halde veya muhalif olmasa da üçüncüsünün içerisinde yer almadığı halde bunlardan birine nisbet edilen, Hz. Peygamber'den sonra ihdas edilmiş her şeydir. Sünnet ise; Allah'ın (c.c.) kitabında veya Peygamber'in sünnetinde yahut da râşid halifelerin sünnetinde güzel görülen şeydir.

Sonuç olarak birbirinin zıddı olan bu iki kavramın mahiyeti için en doğru olduğu kanaatine varılarak mezkûr tanımlar yapılmıştır. Yapılan tanımlarla sünnet ve bid'at arasında tam bir zıtlığın olduğu ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla her sünnet övülmüştür. Her bid'at ise yerilmiştir. Aralarında bir boşluk da söz konusu değildir. Hasene ve sey'ye diye iki kısma ayrılan şey ise gelenektir. Hz. Peygamber konu ile ilgili rivayette toplumlarda oluşması doğal olan geleneklere karşı İslâm'ın yaklaşımını ortaya koymuştur. Rivayetin şer'î anlamdaki sünnet veya bid'atla alakası yoktur.

Kaynakça

Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh eş-Şeybânî, *el-Müsned*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992.

Bağdâdî, Abdulkadir b. Ömer, *Hizânetü'l-edeb ve lübbü lübbâbi lisân'il-arab*, tahk. Abdusselam Muhammed Harun, Mektebetü'l-Hancî, Kahire 1982.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail b. İbrahim b. el-Muğîra, *Sahîhu'l-Buhârî*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992.

Cevherî, Ebû Nasr İsmail b. Hammâd el-Fârâbî, *es-Sihâh: Tâcu'l-luğa ve sihâhu'l-arabiyye*, tahk. Ahmed Abdulğafûr Attâr, Dâru'l-ilm li'l-melâyîn, Beyrut 1407/1987.

Dârimî, Abdullah b. Abdirrahmân b. el-Fadl, *Sünenü'd-Dârimî*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992.

Demirci, Ahmet, "Hadis Usûlünde Mantikî Unsurlar", *Erciyes Üniv. İlahiyât Fak. Der.*, Kayseri, sayı: 12.

Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as b. İshak el-Ezdî es-Sicistânî, *Sünenü Ebî Dâvûd*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992.

Ebû Şâme, Şihâbuddîn Abdurrahman b. İsmail el-Makdisî, *el-Bâis alâ inkârî'l-bide' ve'l-havâdis*, Matba'atü'n-nehdâti'l-hadîse, Mekke: 1401/1981.

Ebû Yûsuf, Yakub b. İbrahim, *Kitâbu'l-harâc*, Dâru'l-ma'rife, Beyrut, t.y..

Ebû Zehv, Muhammed Muhammed, *el-Hadîs ve'l-muhaddisûn*, Dâru'l-fikri'l-arabî, Kahire 1378.

el-Mevsûatu'l-Fıkhiyye, "Bid'at" mad., Kuveyt, 1983, c. VIII.

Endelûsî, Ebu'r-Rabî' Süleyman b. Musa el-Külâ'î, *el-İktifâ bi-mâ tedammenehû min meğâzî Resûlillahi ve's-selâseti'l-hulefâ*, tahk. Muhammed Kemâleddin İzzeddin Ali, Dâru'n-Neşr, Beyrut 1417.

Ensârî, Hassân b. Sâbit, *Dîvânü Hassân b. Sâbit*, Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, Beyrut 1414/1994.

Esedî, Bişr b. Ebî Hâzim, *Dîvân*, tahk. İzzet Hasan, Matbûâtü müdürîyyeti ihyâi't-türâsî'l-kadîm, Dîmaşk: 1379.

Ferâhîdî, Ebû Abdirrahmân, Halil b. Ahmed, *Kitâbu'l-Ayn*, tahk. Mehdî el-Mahzûmî-İbrahim Sâmerrâî, Dâru mektebeti'l-hilâl, t.y.

Fazlurrahmân, *İslâm*, çev. Mehmet Dağ-Mehmet Aydın, Ankara, 1993.

Görmez, Mehmet, *Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara: 2000.

Hâkim, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh en-Nîsâbûrî, *el-Müstedrek ale's-sahîhayn*, thk. Mustafa Abdulkadir Atâ, Dâru'l-kütübî'l-İlmîyye, Beyrut 1990

Halebî, Ali b. Burhâneddin, *es-Sîretü'l-halebiyye fi sîreti'l-emîni'l-me'mûn*, Dâru'l-ma'rife, Beyrut 1400.

Humeydî, Ebû Bekr Abdullah b. Zübeyr el-Kureşî, *Müsnedü'l-Humeydî*, tahk. Hüseyin Selim Esed, Dâru's-sakkâ, 1996.

Ignaz Goldziher, *Ispanya Arapları ve İslâm*, çev. İ. Hakkı Ünal, *İslâmî Araştırmalar*, Ankara, 1986, sayı: 1.

İbn Abdisselâm, Ebû Muhammed İzzeddin Abdulaziz ed-Dîmaşkî, *Kavâidü'l-ahkâm fi mesâlihi'l-enâm*, Mektebetü'l-külliyâtî'l-ezheriyye, Kahire 1414/1991.

İbn Abdilberr, Ebû Ömer Yusuf b. Abdullah b. Muhammed el-Kurtubî, *el-İstizkâr*, tahk. Sâlim Muhammed Atâ-Muhammed Ali Muavvaz, Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, Beyrut 1421/2000.

İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed el-Kûfî, *el-Kitâbu'l-Musanef fi'l-ehâdis ve'l-âsâr*, tahk. Kemâl Yusuf el-Hût, Dâru't-tâc, Beyrut 1989.

İbn Fâris, Ahmed b. Zekeriyâ, *Mu'cemu mekâyisi'l-luga*, tahk. Abdusselâm Muhammed Hârûn, Dâru'l-fikr, Beyrut 1399/1979.

İbn Hişam, Ebû Muhammed Cemâluddîn b. Eyyüb el-Himyerî, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, tahk. Taha Abdurraûf Sa'd, Şeriketü't-tibâ'ati'l-fenniyye el-müttehîde, t.y..

İbn Huzeyme, Ebû Bekr Muhammed b. İshak en-Nîsâbûrî, *Sahîhu İbn Huzeyme*, tahk. Muhammed Mustafa el-A'zamî, el-Mektebü'l-islâmî, Beyrut 1992.

İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim, *eş-Şi'r ve's-suarâ'*, Dâru ihyâi'l-ulûm, Beyrut 1997.

İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî, *Sünenü İbn Mâce*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992.

İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemâluddîn Muhammed b. Mukerrem, *Lisânu'l-arab*, Dâru sâdir, Beyrut 1414.

İbnü'l-Esîr, Ebu's-saâdât Mecdûddîn Mübarek b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Gezerî, *en-Nihâye fi ğarîbi'l-hadis ve'l-eser*, tahk. Tâhir Ahmed ez-Zâvî-Mahmud Muhammed et-Tanâhî, el-Mektebetü'l-ilmîyye, Beyrut 1399/1979.

Mâlik b. Enes b. Mâlik el-Himyârî, *el-Muvattâ*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992.

Ma'mer b. Râşid el-Ezdî, *Kitâbu'l-câmi'*, (Abdurrezzak b. Hemmâm'ın *el-Musannefi ile birlikte*), tahk. Habîburrahmân el-A'zamî, el-Mektebü'l-islâmî, Beyrut 1983.

Muhammed Accâc el-Hatîb, *es-Sünne kable't-tedvîn*, Beyrut, 1993.

Müslim, Ebu'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc en-Neysâbü'rî, *Sahîhu Müslim*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992.

Nesâî, Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb b. Ali el-Horasânî, *Sünenü'n-Nesâî*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992.

Nevevî, Ebû Zekeriyya, Muhyiddîn b. Şeref, *Tehzîbu'l-esmâi ve'l-lüğât*, Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, Beyrut, t.y..

....., *el-Minhâc şerhu sahîhi Müslim b. el-Haccâc*, Dâru ihyai't-türâsî'l-arabî, Beyrut: 1392.

Şâmî, Muhammed b. Yusuf es-Sâlihî, *Sübülü'l-hüdâ ve'r-reşâd fî sîreti hayri'l-ibâd*, tahk. Âdil Ahmed Abdulmevcûd-Ali Muhammed Muavvaz, Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, Beyrut 1414/1993.

Şâtîbî, Ebû İshak, İbrahim b. Musa b. Muhammed el-Ğırnâtî, *el-İ'tisâm*, tahk. Selim b. İd el-Hilâlî, Dâru İbn Affân 1412/1992.

Tâlikânî, Ebu'l-Kâsım İsmail b. Abbâd b. Abbâs, *el-Muhît fi'l-luğa*, tahk. Muhammed Hasan Âli Yâsîn, Beyrut 1988.

Taberânî, Ebu'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed, *el-Mu'cemu'l-evsat*, tahk. Mahmud et-Tahhân, Mektebetü'l-maârif, Riyad 1985.

Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevrâ, *Sünenü't-Tirmizî*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992.

Yaran, Rahmi, "Bidat", *TDV İslam Ansiklopedisi (DİA)*, c. V.

Zebîdî, Ebu'l-Feyz Murtezâ Muhammed b. Muhammed b. Abdurrezzâk, *Tâcu'l-arûs min cevâhiri'l-kâmûs*, tahk. Ali Şeyrî, Beyrut 1994.